

EEN BETOOG WAAR JE NIET UITKOMT

over Gerrit Kouwenaars 'makers hebben het moeilijk' (1970)

makers hebben het moeilijk

Makers hebben het moeilijk
zij moeten iets maken
dat al 1000 keer is gemaakt
voor de eerste maal

- 5 de fiets is al uitgevonden
de auto verplaatst zelfs de maker
naar de slager

maar misschien de ijzeren hein?
de vader van de gedachte?

- 10 de zoon ener maagd?

jarenlang experimenteren levert tenslotte
een woordenboek op, een aantal
maandagen, tijdens het weekeinde
zoeken wij bramen

- 15 kortom maken blijft moeilijk, ik ken
een maker die zegt: hoera, ik zie
het niet meer, ik maak
beter iets stuk, ik zeg krak, en zie: je ziet
er geen barst van —

Dit gedicht werd voor het eerst afgedrukt in het *Cultureel Supplement*, de door Mr. K.L. Poll geschapen vrijdagbijlage van het toen net door fusie van *NRC* en *Algemeen Handelsblad* tot stand gekomen *NRC Handelsblad*. Tot de mooie dingen van dat supplement behoorde een rubriek waarin elke week een vers gedicht werd afgedrukt, direct van de maker. Op 6 november 1970 was het Gerrit Kouwenaar die het gedicht van de week leverde: 'makers hebben het moeilijk'. Een gedicht, helder genoeg voor in de krant en, althans voor mij, intrigerend genoeg om er een kleine dertig jaar later nog niet over uitgedacht te zijn.

Ik gaf in die maanden mijn allereerste college poëzie-analyse. Dat was toen een erg modern vak waarvan de ideologie nogal wat '1968' in zich had opgenomen. Hectische colleges waren het, waar je uitgeput vandaan kwam, urenlange sessies rond één gedicht, die op sommige punten wel een kruising leken tussen twee andere actuele fenomenen, de *teach-in* en de *sensitivity-training*. Het Kouwenaar-gedicht uit de vrijdagbijlage zal ik in het weekend in alle

rust gelezen hebben. Het leverde me nieuw materiaal voor de komende werkweek: ik besloot ‘makers hebben het moeilijk’ in de groep te gooien. Ongetwijfeld zal ik, los van alle kwaliteiten van het gedicht, bekoord geweest zijn door de gedachte hoe actueel ik wel niet bezig was. Dubbel actueel eigenlijk: èn vanwege de splinternieuwheid van het gedicht—pas een paar dagen oud ten slotte—, èn vanwege Kouwenaar, wiens werk en reputatie toen net aan een tweede cyclus begonnen waren.

Actueel is ‘makers hebben het moeilijk’ inmiddels niet meer: het discours waarbinnen de betekenismogelijkheden van het gedicht op spanning komen is uitgesproken laat-jaren-zestig-vroeg-jaren zeventig. Maar zo eens in de zeven jaar haal ik het gedicht plus het bijbehorende groeidossier toch weer te voorschijn uit de ordner waarin ik het ooit na die eerste keer heb afgelegd. Ik kan het nog steeds niet helemaal laten. De laatste keer dat ik het op het repertoire zette was in 1996, in een college over poëzieanalyse naar aanleiding van Bronzwaers inspirerende boek *Lessen in lyriek*. Het gedroeg zich bij die gelegenheid als een echt Bronzwaer-gedicht, met alles erop en eraan, perfect illustratiemateriaal voor de technieken die bij Bronzwaer centraal staan en die hun referentiekader hebben in een literair modernisme dat een eeuw lang de ontwikkeling van de poëzie heeft beheerst, maar wel de laatste tien jaar zijn vanzelfsprekendheid in snel tempo kwijt lijkt te raken. Een heel geschikt gedicht, dus, voor op ‘klassiek-modern’ gerichte analyse. Maar modern-modern of actueel vonden die studenten uit 1996 ‘makers hebben het moeilijk’ geloof ik nièt (en interessant ook niet, denk ik: het was het laatste gedicht uit mijn selectie waar ik een gegadigde voor vond, bij verstek om zo te zeggen, namelijk de enige student die bij de verdeling van de gedichten afwezig was). Modern en actueel, dat was in het college in 1996 bijvoorbeeld Dirk van Bastelaeres ‘Een vinvis’, uit *Diep in Amerika*, maar daar kwamen we dan ook niet meer uit met Bronzwaer erbij, en zonder Bronzwaer overigens eigenlijk ook niet. Een kleine rekensom leert dan ook dat voor mijn studenten van nu ‘makers hebben het moeilijk’ verder weg ligt in de geschiedenis dan *Het land van herkomst*, *Media Vita* of ‘Awater’ van mijn heden verwijderd waren in de beginjaren van mijn studie. (En als je van Marijke uitgaat—om haar draait dit alles toch—dan halen we zelfs al het rode boekje van Marsman!) Zo wordt elke Kouwenaar als hij tijd van leven heeft vanzelf Roland Holst, terwijl de docent nog een hele tijd dacht dat hij het over Kouwenaar had.

*

Bij een eerste, snelle lezing, waarin men de finesses van het geheel laat voor wat ze zijn, doet 'makers hebben het moeilijk' zich voor als een gedicht waarin een stelling, een waarheid wordt geponeerd, gedemonstreerd en beargumenteerd om tenslotte uit te lopen op iets dat tussen conclusie en samenvatting in hangt ('kortom'). De stelling die de inzet vormt van dit kleine betoog is niet te missen: 'makers hebben het moeilijk'. Titel en eerste regel zeggen het in eendrachtige verdubbeling. Het is het enige geval in Kouwenaars poëzie uit deze tijd waarin de titel van het gedicht volkomen gelijk is aan de eerste regel ervan; bovendien gaat het om een afgeronde volzin.¹ Om de stelling dat makers het moeilijk hebben komt de lezer dus niet heen, en dat wordt nog bevorderd door de allitererende krachtpatserij die de regel iets van een reclameslogan geeft.

De lezer krijgt vervolgens in r.2-4 de oorzaak meegedeeld van de moeilijkheid waarmee de makers te kampen hebben. Als je, op zoek naar de betooggang die de oppervlakte van dit gedicht organiseert, deze regels semantisch plet, staat er iets als: de makers moeten iets nieuws maken, maar er is niets nieuws meer te maken. Strofe 2 licht dat toe met een paar voorbeelden: de fiets is er immers al, de auto ook, en daar moet de maker, althans dèze maker, het dus niet van willen hebben. (Ik zal straks deze fase van semantische pletting weer verlaten en laten zien dat het gedicht juist systematisch de enkelvoudige betoogstructuur die zich bij eerste lezing aandient—spreker die stelling poneert, toelicht en tot slot van een 'kortom'-conclusie voorziet—probeert te ondermijnen.)

Strofe 3 is qua betoog een ellips: wat hier is weggelaten kun je uitschrijven als 'maar misschien zou dit dan de oplossing voor hem kunnen zijn, nu het met die fiets (en die auto) niets kan worden' en dan volgt een drietal zaken ('de ijzeren hein', 'de vader van de gedachte', 'de zoon ener maagd') die enerzijds in het verlengde liggen van het in strofe 2 genoemde—anders zou de lezer het weggelatene niet kunnen invullen—en er anderzijds scherp van onderscheiden zijn. Het gaat hier om zaken van een andere makelij, en strofe 4 bevestigt dat. De uiteenzetting die zich tot nu toe op een tamelijk abstract plan bewoog, neemt in die vierde strofe nu ook het verslag van een zeker tijdsverloop in zich op. Daar blijkt dat het in strofe 3 geopperde scenario na 'jarenlang experimenteren' wel

---

¹ Het gedicht is samen met andere poëzie uit deze periode gebundeld in *data/decors*, Amsterdam 1971. Er zijn wel enkele gedichten in deze bundel waarvan de titel gelijk is aan de eerste helft van de beginregel.

degelijk tot iets geleid heeft: 'een woordenboek', nogal kryptisch nader aangeduid als 'een aantal maandagen'. De drie in strofe 3 geopperde alternatieven voor de onthande maker zijn dingen, van taal gemaakt. De maker ontpopt zich als een maker van taalmaaksels en het 'woordenboek' is er de uitkomst van.

De slotstrofe zet in met een conclusie die, gezien de positieve ontwikkelingen die strofe 4 te zien gaf—per slot van rekening bleek daar, na jaren getob, wel degelijk wat gemaakt—verrassend nauw aansluit bij de opening: 'kortom maken blijft moeilijk'. Om ons te doordringen van de blijvende moeilijkheid van het maken geeft de spreker een hem persoonlijk bekende maker het woord die, zonder daar tragisch over te doen ('hoera'), verklaart dat hij 'het niet meer ziet'. Het lijkt erop of deze maker het zinkende schip aan het verlaten is. In wat hij voor de rest nog te melden heeft—hij krijgt nog bijna vier regels toegewezen, die hij zo goed als geheel vult met monosyllabische elementjes—overheersen de ambivalenties en paradoxen zozeer dat zijn mededelingen een semantische pletting zoals ik me die hierboven gepermitteerd heb, niet meer toestaan. De samenhang die bij een eerste verkenning nog wel gevonden kon worden in de door de eerste spreker ten beste gegeven argumentatie, explodeert hier. En dat stelt ons vervolgens weer in staat het gedicht te herlezen als de neerslag van een complex proces waarin conventionele retorische, syntactische en semantische patronen ondermijnd worden door ambiguïteiten. Op dit niveau zijn vellen vol te schrijven over het gedicht. (Dat is in die ordner van mij dan ook te zien). Bij een korte tweede rondgang door het gedicht zal ik me beperken tot het aanwijzen van enkele van de vele plaatsen waar, afgedekt door een schijnbare helderheid, de mogelijkheden van de meerduidigheid de zaak overnemen. Het gedicht is niet een éénlijnig betoog, maar de verdichting van opponerende betoogposities die centraal stonden in het poëticaal discours rond 1970.

*

'Hoera, ik zie het niet meer', zegt de maker die aan het slot het woord krijgt. Het ligt voor de hand dat te lezen als 'ik zie het niet meer zitten'. Maar dat 'het' dat de maker niet meer ziet, krijgt, in combinatie met 'iets' (r.17), juist ook door de parallellie met de combinatie 'het' en 'iets' uit de eerste twee regels, een onbepaald soort zelfstandigheid. *Wat* is het dat de maker niet meer ziet, en wat voor iets is dat 'iets'? En wie of wat zijn die makers? In deze simplex-vorm wordt

het woord eigenlijk niet gebruikt, tenzij de context de specificatie aanreikt ('ik breng het even naar de maker', en daar gaat het om een reparateur). Het gedicht in zijn aperte verloop brengt het in strofe 3 en 4 wel boven tafel: het zijn makers die met taal werken en een woordenboek klaar hebben gemaakt. Meer nog: ze werken met metaforen; zie de opsomming in strofe 3. Nog een stapje verder: het gaat om metaforen die losgemaakt zijn uit de context die ze nodig hebben om comfortabel te functioneren. De vader van de gedachte (r.9) moet het hier, gescheiden van zijn wens, in z'n eentje voor elkaar zien te krijgen. Het is onvermijdelijk dat dit woord 'maker' in deze context het woord poëet, *poïètès* (maker) oproept en tot activiteit brengt. Een bedreigde beroepsgroep, de dichters. Hans Vlek had twee jaar eerder, in zijn bundel *Een warm hemd voor de winter*, het uitstervend ambacht van de dichter al aan de orde gesteld:

Sigaremakers hebben het al opgegeven
handspinsters en klompensnijders dito
maar hij niet

'Kortom maken blijft moeilijk' (r.15): 'blijft' is hier natuurlijk in eerste instantie een koppelwerkwoord, maar gelezen als een zelfstandig werkwoord sluit het aan bij de voorstelling van een beroepsgroep die met uitsterven bedreigd wordt. Er spookt nog een andere syntactische ambivalentie door dezelfde regel. Achter 'kortom', gelezen als de inleiding tot een conclusie ('om kort te gaan'), hoort een komma te staan. Die staat er niet. In veel Vijftiger-poëzie zegt dat niets, maar in dit gedicht staan verder alle voorgeschreven komma's keurig op hun plaats, althans binnen de versregel. Daardoor komt hier ook de leesmogelijkheid 'kortom maken' (maken tout court, maken in stevige beknoptheid) in werking. En als de door de ene maker aan het slot naar voren geschoven andere maker zegt 'ik maak beter iets stuk', dan geeft ook dat een klein duwtje tegen wat je verwacht zou hebben: 'ik maak liever iets stuk' of 'ik kan maar beter iets stuk maken'. Nu focust de tekst op 'beter' en daarmee komt er een paradox tevoorschijn: je maakt iets beter als je het stuk maakt. (Hier is dat plotseling iets heel anders dan 'stukmaakt'!)

*

Een analyse van dit gedicht levert een hoge score op van ambivalenties, van radicalisering van vertrouwd taalgebruik en van dubbele verbindingsmogelijk-

heden van allerlei soort. Ik noem er nog één: 'woordenboek' (r.12). Dat kan een lexicon zijn waarin de betekenissen gegeven worden van de woorden van een bepaalde taal; het kan ook een vertaalwoordenboek zijn. En dat het hier ook nog gelezen kan worden als een boek, gemaakt van woorden, is zonneklaar. Hier en in de woorden van de maker aan het slot duiken kernen op van het poëticaal discours van omstreeks 1970. De voorstelling van de dichter als *makeur*, als *poète*, was dominant in de *Raster*-avantgarde. Men sla er bijvoorbeeld het artikel van Teun van Dijk over *Tel Quel* uit de tweede jaargang van *Raster* op na. De wereld is in de eerste plaats een tekst die moet worden ontcijferd; hier fuseren de verschillende betekenissen van 'woordenboek'. En het gaat hier eerder om de *expérience* dan om het *objet*: men vergelijk daarmee Kouwenaars 'jarenlang experimenteren' (dat voor iemand met het verleden van Kouwenaar natuurlijk al een lange voorgeschiedenis had). Het komt allemaal samen in de bekende discussie tussen Ten Berge, Bernlef, Rein Bloem, Kouwenaar en Vogelaar, onder de titel 'Literatuur in discussie' gepubliceerd in het zomernummer 1970 van *Raster*. 'Alles reduceren tot dingen die je kan aanpakken' is een van de desiderata die daar ter sprake komen: vergelijk daarmee het 'kortom maken' uit r.15. Het 'geven' van 'een draai' aan talige 'gemeenplaatsen' of het 'op zijn kant zetten' daarvan, het wordt door de sprekers in deze discussie warm aanbevolen en het is ook het procédé waarover onze maker zich buigt in strofe 3. En de voor de deelnemers aan het gesprek even zorgwekkende als opwindende paradox dat je in een gedicht een gebroken werkelijkheid kunt weergeven terwijl dat gedicht zelf toch weer een eenheid is: het schuilt direct onder de mouvements van Kouwenaars laatste strofe. Zoals Rein Bloem het formuleert: "Bij hem [nl. Ten Berge] zijn de breukvlakken in de montage weggewerkt, terwijl Vogelaar de kloven in het materiaal laat springen." Het is natuurlijk de vraag of je zelfs in het laatste geval toch niet te maken hebt met een 'tekst' ('makers' maakten toen 'teksten') die zichzelf uiteindelijk weer keurig dichttrekt. Misschien kom je er wel nooit uit.

Zo gezien wordt 'makers hebben het moeilijk' een gedicht waarin de aporieën van de literaire vernieuwingsbeweging van rond 1970 in de balans worden gelegd. Moeilijk blijft het in elk geval, het maken: heb je eenmaal, na 'jarenlang experimenteren' een 'woordenboek', daarmee ben je er nog niet uit. Maandag (r.13) is pas het begin van de week, en van de schepping. Het materiaal ligt klaar, kaal en schoon. Maar de eigenlijke schepping moet nog volgen.